

17. Kiezen tussen meerdere toekomsten

P.J. Schroevers

Traditionele natuurbeschermers worden vaak afgeschilderd als nostalgische lieden die in bewondering voor het rijke verleden een beetje vergeten om naar de toekomst te kijken. Of, als ze dat wel doen, alleen ach en wee roepen en zich beijveren om de restjes van vroeger zo goed mogelijk te bewaren. Jos Dekker en Titia van Leeuwen trekken in het KNNV-tijdschrift *Natura* van april 1985 tegen deze natuurbeschermers ten strijde. Ze doen dat met verve en ik waardeer de poging om wetenschappelijke integriteit en vooroordeel van elkaar te scheiden.

Daarmee maken ze duidelijk dat veel uitspraken, zogenaamd op wetenschappelijk gezag gebaseerd, eigenlijk alle grond missen. Ze zijn in feite niet meer dan de onbekookte ideeën van min of meer geborneerde (bekrompen) lieden die de traditionele natuurbeschermers nu eenmaal zijn. Ik vind dat traditionele natuurbeschermers ook andere dingen te zeggen hebben. En zelfs nog verder gaan en stellen dat ook bij hén best een progressief elan te vinden is. Strategieën voor de toekomst behoren ook in die kringen tot de mogelijkheden.

Tenslotte wil ik stellen, dat het stuk van Dekker en Van Leeuwen een aantal zwakheden vertoont, vergelijkbaar met die van hun tegenstanders, zodat het nog maar de vraag is voor welke van de verschillende toekomststrategieën we moeten kiezen. In het onderstaande wil ik dit standpunt duidelijk maken, met name waar het mijn eigen opvattingen betreft, mezelf aldus beschouwende als 'traditioneel natuurbeschermers met progressief elan'.

Ergens in het stuk wordt het woord 'holisme' gehanteerd. Dat is de opvatting die aanneemt dat de levensverschijnselen beheerst worden door de *totaliteit* van het levende wezen. Maar de invulling van dat begrip omvat heel verschillende zaken die eigenlijk niet bij elkaar horen:

- De ervaring van de natuur als een allesomvattend systeem waarvan ook de mens deel uitmaakt.
- De stelling dat zorg voor de natuur en zorg voor de mens parallel lopen.
- De conclusie dat natuurbehoud per definitie goed is voor de mens, los van welke maatschappelijke context ook.

In deze trits zitten zowel de wetenschappelijke denkmethode als de conclusies die uit zo'n denkmethode voortkomen, verweven. Zó gedefinieerd is holisme een slecht hanteerbaar begrip. Nu leeft de hierin vervatte ideologie bij een aantal natuurbeschermers, en het is terecht dat de auteurs zich daartegen keren. Maar de denkfout die erin zit opgesloten,

voert niet automatisch tot dat wat we ‘holisme’ kunnen noemen, d.w.z. tot de erkenning van de objectieve werkelijkheid als een geheel, waarin alle dingen met elkaar samenhangen. Zo’n uitgangspunt leidt ook niet automatisch tot de uitspraak dat natuurbehoud per definitie goed zou zijn.

Door dit onderscheid niet te maken vallen de auteurs mijns inziens in dezelfde kuil waar ze hun tegenstanders in menen te ontwaren. Het enige verschil is dat ze er aan de tegenovergestelde kant trachten uit te klimmen: niet het holisme als panacee (wondermiddel) voor de wereld maar als gevaarlijke onzin.

Ze hebben ongelijk. En dat ongelijk voert uiteindelijk terug tot de inconsistentie (onbestendigheid) die te zien is in het gebruik van het woordje ‘natuur’. Natuur als een allesomvattend systeem, inclusief de mens, omvat de gehele objectieve werkelijkheid. Als we concluderen dat beschermen van de natuur iets te maken heeft met beschermen van de mens, dan plaatsen we de natuur (de spontaan geordende) tegenover het menselijke (het bewust gewilde). Zo gezien omvat natuur dus maar een déél van die werkelijkheid. Als we het tenslotte over natuurbehoud hebben, dan doelen we op dat deel van de ‘zelfordening’, dat het behouden waard is, de ‘mooie natuur’. Dus alweer een verdere indeling.

Door deze drie verschillende begrippen hetzelfde woord te geven ontstaat die merkwaardige vermenging die wetenschappelijke methode en analyse dwars door ideologie en vooroordeel heen laat spelen. Dit aan de kaak te stellen, lijkt me een nuttige bezigheid. Maar men kan op deze gronden het holisme, als denken in gehelen, niet afzweren, zoals de auteurs doen.

Bovenstaande beschouwing lijkt een zijpad te zijn op de weg, waar Jos Dekker en Titia van Leeuwen langs willen gaan. Maar dat is niet zo. Het komt mij voor dat hier een kern is aangeraakt van een misverstand, dat tussen de ‘oude’ en de ‘nieuwe’ natuurbeschermers steeds weer de kop lijkt op te steken. En de reden daartoe vinden we in het artikel.

Onder het hoofdje ‘herwaardering van functies’ wordt dit holisme tegenover een andere vorm van ecologie bedrijven geplaatst, een vorm die als ‘evolutionair’ wordt aangeduid. Evolutionaire ecologie wordt omschreven als ‘niet gedetermineerd’, terwijl wanorde, niet stabiele, verval-het-evenwichtssituaties daarin belangrijke functionele kenmerken zijn. Een dergelijke ecologie zou volgens de auteurs tot heel andere conclusies voor het beheer leiden.

Mag ik het lijntje eens doortrekken en deze vorm van ecologie bedrijven op dezelfde manier definiëren als de auteurs het met het holisme doen? Evolutionaire ecologie zou dan het niet-gedetermineerde van de natuur als uitgangspunt hebben, het ziet opkomen voor de natuur als nutteloos,

omdat die natuur op geen enkele manier maatgevend is voor de relatie mens-natuur. En 'mooie natuur', het object van de natuurbeheerder, is waardeloos, omdat wanorde, niet stabiele, ver-van-het-evenwicht-situaties daar ver te zoeken zijn. Nee – een mens die natuurbewust wil leven, moet van die 'mooie natuur' vandaan blijven, want die is een gevaar voor hem: de belangrijke functionele kenmerken (wat zijn dat in een niet-gedetermineerde natuur?) vind je alleen maar buiten.

Dus mensen: rotzooi maar aan, want dát geeft de zo gewaardeerde wanorde. Zó bedoelen Dekker en Van Leeuwen het natuurlijk niet, maar ik schrijf het hier maar even om aan te geven hoe ik holisme en evolutionisme *niet* tegenover elkaar wens te stellen.

Er valt meer over te zeggen. Dekker en Van Leeuwen beschrijven hier het holisme van Odum c.s. als een beheersbaar model, een beeld van de natuur als machine, die gekend, beheerd en gecontroleerd kan worden. Het evolutionaire beeld zou zich dáártegen teweer stellen. Mijn persoonlijke, bittere strijd die al jaren duurt, geeft juist iets omgekeerd te zien. In mijn opvatting is juist het traditionele Cartesiaanse (rationalistische) natuurbeeld zo bepalend voor de arrogante manier waarop de Westerse mens die natuur tegemoet treedt. En het is juist het opsplitsen van de omringende werkelijkheid in kleine partjes dat de 'verdinging' van de natuurbeheerstaak betekent en dat de illusie verschaft de wereld te kunnen beheersen. Het woord 'natuurbeleving' zie je nooit bij holisten maar wel regelmatig bij de atomistische technocraten op de Aquatechbeurzen wier activiteiten zo goed in ons economische bestel passen. Het hele beleid is tot barstensvol met deze stoplap-ideologie vergeven: met zijn zuiveringsinstallaties, landinrichtingsprojecten, afzuigfilters, natuurreservaten (ook die!), zuurstofschermen, MER-procedures en honderden zaken meer.

Het holisme van Odum c.s. stelt zich juist daartegen teweer. De natuur is geen te bedwingen machine, ze is wel meer en heeft eigen regels die wij niet kunnen namaken, hoogstens respecteren. En is ook de diversiteits-stabiliteitshypothese niet juist een erkennen van de *onmacht* van de mens om het wezen van de natuur te kennen of te beheersen? En omgekeerd, is het refereren aan wanorde, niet-gedetermineerd zijn, ver-van-het-evenwicht zijn niet juist een pleidooi voor het ingrijpen, het 'mechanisme', de verdinging van de natuur?

Ik begrijp eigenlijk niet zo goed hoe Dekker en Van Leeuwen ertoe komen om juist de holisten een mechanistische vooringenomenheid te verwijten, terwijl de *hele* tegenpool nooit anders doet.

Maar begrijp mij goed: ik ben niet tegen ingrijpen in de natuur. Mijn privé-waarderingen worden door heel andere motieven bepaald dan door een betere of minder goede ecologische theorie. En als we het begrip 'evolutionisme' interpreteren naar de suggestie die het woord ons

geeft, dan laat dit zich met het holisme van mijn opvatting goed verenigen. Dan bepleit het een soort ‘anticiperend omgaan met de natuur’. Door wenselijkheden uit te voeren en kritisch naar de gevolgen te kijken, bijsturend waar het anders mocht gaan dan we willen, valt voorzichtig een weg naar een gesteld doel aan te geven.

Het is mijn overtuiging, dat het holisme ons daarbij op een fantastische wijze tot hulp kan zijn omdat het laat zien, hoe zich in onze omgeving *sturende* en *volgende* krachten laten onderscheiden. Daarmee zien we ook welke veranderingen tot zelfordening terug te voeren zijn en welke het resultaat vormen van bewust ingrijpen. Zo kom je tot anticiperend handelen; veranderen van de wereld met respect voor datgene wat je niet kent en nooit zult kennen. Juist in het zoeken naar de weg tot zoiets laten Dekker en Van Leeuwen mij eigenlijk een beetje in de steek.

Ze beschrijven ook een vorm van anticiperend handelen. Daartoe halen ze enkele literatuurvoorbeelden aan, zoals het gebruik van houtwallen en de inzet van bunzings tegen muskusratten. Ze spreken mij persoonlijk niet erg aan. Waar is het ons om te doen in het natuurbeheer? Om het behoud of zelfs de uitbreiding van lieve beestjes? Om het koesteren van fraaie coulissen in het landschap? Of om vormen van ‘zelfordening’ die inderdaad zelfordening zijn, waar wij als mensen weinig aan kunnen beheersen, maar die wel een weerslag zijn van een betere natuuropvatting dan de huidige?

Als onze economie zich voorwaarden wil aantrekken en als ecologen die voorwaarden in vormen van scheiding en verweving vorm weten te geven dan is er best plaats voor een acceptabele natuur. En of in die natuur nog weidevogels, bunzingen, houtwallen of greppels voorkomen interesseert me niet eens zo veel: als ze er niet in passen dan kunnen er heel andere zaken komen die *nét* zo mooi zijn.

Het idee van sturende en volgende krachten heeft veel te maken met mijn – in het betreffende artikel geciteerde – uitspraak die de ons omringende natuur als een expressie ziet van economisch handelen. Het is mijn opvatting dat de natuur aan die samenhang haar waarde ontleent.

Mensen gaan met hun omgeving om. De natuur richt zich daarnaar en als het resultaat van al die inspanningen leidt tot iets wat we kunnen waarderen, dan stemt ons dat tot tevredenheid. Als we spreken over de natuur als randvoorwaarde, dan bedoelen we: aan welke grenzen moet onze economie zich houden, wil zij tot een acceptabele natuur aanleiding geven? Hoe die natuur er dan mag uitzien, welke soorten en landschapselementen erin de boventoon voeren, dat hangt van een aantal secundaire voorwaarden af, en dat is eigenlijk niet eens zo interessant. Maar *dat* zij kwaliteiten heeft is door de inrichting van de samenleving te beïnvloeden; en *dáár* gaat het mij om. Ik zie de natuur dus wel als gedetermineerd, maar tegelijk afhankelijk van de stuurvariabelen die de richting van haar ontwikkeling bepalen. *Dát* is wat ik holistisch noem.

Samenvattend staan hier dus twee strategieën tegenover elkaar: de eerste wil natuurelementen om zichzelf laten voortbestaan en zoekt daarvoor naar een nieuwe economische functie. De tweede beschouwt dat wat de natuur spontaan doet als reactie op menselijk handelen, als een interessant fenomeen, waarvoor ze voorwaarden wil formuleren. Duidelijk is, dat Dekker en Van Leeuwen vooral op die eerste strategie gericht zijn. Ik wijs deze min of meer af, omdat ze voor het Nederland van de toekomst niet wezenlijk is: zowel in subjectieve zin (de omgeving als planten- of dierentuin) als in objectieve zin (de omgeving als ‘verdingd’ object).

Ik kies voor de tweede weg die zowel subjectief (de omgeving als zelfordening) als objectief (de omgeving als expressie van iets anders) waarde voor mij heeft. Het is daar dat ik een wezenlijk onderscheid meen te moeten zien tussen dat wat de auteurs van het artikel en mij beweegt. En daarmee misschien tussen bepaalde vormen van nieuwe natuurbescherming en de traditionele natuurbescherming – die op haar manier ook vernieuwend kan zijn!